

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228010

UNIVERSAL
LIBRARY

۱۹۱۵ء
ج

دیوان حمید

مختے از تصانیف و غزل و مثنوی گائے مولوی حمید الدین حمید

بی۔ اے۔ پروفیسر و رستہ الاسلام کراچی سندھ کہ جو جن سی

برادرشان حافظ رشید الدین فراہم آمد و پیرایہ

ترتیب یافت

باہتمام محمد ابراہیم خان اکبر آبادی

مطبع شمس علی حسنی آباد کراچی طبع شد

کتاب خانہ
کلیفہ جانشینہ عثمانیہ

دیوان حمید

بیت

مختے از تصانیف و غزل و مثنوی ہائے مولوی حمید الدین

بی۔ اسے پروفیسر مدرسہ الاسلام کراچی سندھ کہ بہ حسن سہی

برادرشان حافظ رشید الدین فراہم آمد و پیرایہ

ترتیب یافت

باہتمام محمد ابراہیم خان اکبر آبادی

مطبع مسیحی حیدرآباد دکن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سپاس یزدان

اے فروزنده ستاره دمهر
باچنین کار گاہ سپاس تیج
که خرد گرد او کشد پرگار
چرخ چون نقطه نہ نیست نہ بہت
نیستش ہم کنی بیک انگشت
نیک دید ہر دو پروریدہ تست
باز گشت ہمہ بسوے تو باز
ہم تو آغاز و ہم توئی پایان

اے فرازندہ بلند سپہر
آفرینیدہ جہان از هیچ
یہن ترزان کشادہ بازار
در محیطے کہ کلک صنع تو بست
دو جہان را اگر رفتہ در یک مشت
ہر چہ جہتت آفریدہ تست
اے ہمہ از تو یافتہ آغاز
ہم تو پیدا و ہم توئی پنہان

بر تو هستی را استین شد راست	هر چه جز تست نیست هست نجات
هر کجا گردنی برشته تست	بر سر هر یکے نوشته تست
پاک ز لودگی چون و چگون	ای ز گنجائی حسد بیرون
راه خود بسته دید از پس و پیش	چون سویت رفت عقل دور اندیش
کای چنین لب بدان نمی ارزد	تام تو خوانم و دلم لرزد
باد در دست خاک در دهنم	نما که باشم که با تو در سخنم
وے ز بویتو خاکها گلشن	اے ز روی تو خاها روشن
انیت کا نذر میان جان هستی	گر چه دور از جهانیان هستی
مناگس ہم رسیدہ آوازت	گر چه پاکان نخواندہ یک رازت
از ہمہ دل رہی است تا دل تو	گر چه یک کس ندیدہ منزل تو
یاد تو شمع کلبہ در ویش	نام تو مر ہم ست بر دل ریش

در ۲۹۶ ہجری

تبع قصیدہ خاقانی شروانی علیہ الرحمۃ گفتہ شد

خارا فلند بہ پیر ہن از جوہر آئینہ

بے جلوہ رخ تو بود مضطرب آئینہ

<p>فرماے تابیا درواز خا و آئینہ چشم سپید یافت بدین کیف آئینہ چشم بود ز آئینہ بہتر بہر آئینہ در خورد حسن تو بود دیگر آئینت تا میشود برابر تو اکثر آئینہ</p>	<p>گیسوی همچو شب تو بیا را سے ہم بصر کستان دیدہ است بر تو لاجرم آئینہ و گذار و بیا در دو دیدہ ام ہم رو سے تست آئینہ ہم عکس خود توئی در بزم انس خویش چرا جاے دادد</p>
	<p>کی باضمی شہ شہ شود ہمسر آفتاب کی رو سے ہجوم ماہ ترا ہمسر آئینہ</p>
<p>شاہنشتی کہ رایش را چاکر آئینہ کش مثل در بہان بنود جزو آئینہ جمشید ساغر است وہم اسکندر آئینہ نی چون سکندر است ترا در خور آئینہ ساغر ہی ز ماہ کند وز خور آئینہ چون پیکری کہ باشد پنهان در آئینہ بگرفت آن چنان کہ ز خاک تر آئینہ خصم ترا برون فگند پیکر آئینہ</p>	<p>شاہی کہ آستانش را سجدہ بر فلک سلطان دین خلیفہ عبد الحمید خان کیوان علم ستارہ چشم آسمان سریر نی فی ترانہ ساغر جمشید در خور است تو آن شہنشتی کہ ز بھر تو روزگار پیدا است چہرہ ظفر از تیغ تیز تو چشم جہان ز خاک در شاہ نور ضو زان رو کہ کینہ خواہ تو مرد و د عالمست</p>

بیند چو دروغ خنجر آتش نشان تو
 ریزد چو آئینه مرثه از دید باس دروغ
 باشد خواب چتر ترا بیضه ماه و مهر
 هم جام گوهرین ترا جرعه نوش مهر
 اس آفتاب راے ترا ذره آفتاب
 ذکر تو در گرفته جهان را بششجهت
 در بیج تو که طوطی نطقم شکر نشانند
 هر چند پیکر سخن من بسادگی
 از گوهر مدیج تو زیور گرفته است
 شد ضامن دو کار سپهر و ستاره اش
 خواند و عاقلے تو نمذ پوشش آسمان
 رخشانی است تا صفتی اندر آفتاب
 باد از خست چو آئینه حیران آفتاب

چون بشنود نهیب تو در عسکر آئینه
 چون آنگیسر - دروغ کشد در بر آئینه
 باشد همای راے ترا شهپیر آئینه
 هم از صفائے خاطر ات اجری خور آئینه
 وی حیدر ضمیر ترا قنبر آئین
 فکر تو رفقه زان سوی بهفت اخضر آئینه
 می داشت از ضمیر تو اسے داو را آئینه
 آئینه است و ساد و بود بهت کر آئینه
 چون گیرد از جمال بهتان زیور آئینه
 تا آن یکے بود نمود دیگر آئینه
 گیر دستاره پیش تو چون چاکر آئینه
 حیرانی است تا بهنری اندر آئینه
 چون آفتاب پیش تو رخشان مر آئینه

۱۲۹۸ هجری

شعله در سینه و چون دود پریشان بون

تا بکند لفت ترا سلسله جنبان بون

<p>تیر بشکستن و در کندن پریکان بودن دیده بر روی تو واگردن و حیران بودن دیده را دوخته بر ناک مژگان بودن</p>	<p>ترک من در دهن دل ز که آموخته خواهم آن دم که نهند آینه پیش نفسم بغلطبازی چشم تو مرا سود نکند</p>
<p>زان بجز نایب شستم که خوش افتاد ترا مست و میخورده در آن خوش گلستان</p>	<p>ز راه تمام کار عمرم صرف بیکاری شد است ما تو از بهر درد و رنج و افسوس آیدیم دل بیاران سپنجی کی نهند دانشوری</p>
<p>۳۹۸ هـ</p>	
<p>بگارش اگر گری هست و رکشادی هست نشسته هرزه با مید بادادی هست نگهت اند که هر بسته را کشادی هست زواستان سلیمان گذر که بادی هست که شاه را بهمین هندی و اعتمادی هست بترک مست چه گوید که روز وادی هست</p>	<p>ز زلف او زود دل که خوش سوادی هست ز داغ پرده کشم زانکه دل درین شب تار ز کار بسته خود غنچه تنگ دل چن شست ز حرف شوق کلیم آتشی بجایم زن خراب دین و دلم روست او بزلف سپرد کشند ز چشم تو بیدار و زامش است حمید</p>

<p>بر آچہ سینہ و گل می دہد نشان دریاب جگر خراش فغانہائے دوستان دریاب خمار بادہ گساران سرگران دریاب شکاف سینہ یاران خستہ جان دریاب فروزی خلش جان ناتوان دریاب سپس فسردگی موسم خزان دریاب ہنوز دوزن رفت ست کاروان دریاب</p>	<p>نگار من نفسی لطف گلستان دریاب ترانہ سنجی مرغان بوستان بشنو بدست ناز سزگس جوان برکش کیکے بچاک گریبان گل نگاہی کن شمارشہ ترخار ارحمی توان برگیسر خست گرمی ہنگامہ بہاران . مین حمید گرم ز خود آستین نشان برخیز</p>
---	--

تتبع نظیری نیشاپوری علیہ الرحمۃ گفتہ شد

۱۲ ستمبر ۱۸۸۳ء

<p>چہ غم از نیکہ بدانیش رازبان بازست چو میزبان کہ درش بہر میہان بازست کہ زخم را بشکر خندہ صد دہان بازست کہ در میانہ ماراہ ار مغان بازست مراہان بہ بہت چشم خون نشان بازست</p>	<p>چو از دلم بدش صدرہ نمان بازست بشوق تیر تو بہ زخم را دہان بازست کہ ام زہر بود با خدنگ غسزہ تو تو غم فرستی و من خرد ہاے جان تو غم پیدہ می دد و چشم اختران بستند</p>
--	--

<p>زگر در راه تو کی سرمه شود روزی هزار خمکه خون جگر زیان کردم</p>	<p>چه دیدم با که سر راه کاروان باز است دهان دیده به خمیازه، همچنان باز است</p>
<p>مگر حمید پایش نشاند جان امروز کز ابروان گره و تیغش از میان باز است</p>	
<p>به نور خویش خدا یا فرزند جان مرا ز مهر و موم چه نهی داغ آسمان مرا چو آشکار مرا خاک ناتوان کردی بخون لعل و گهر دامنم چه آلائی همان برشته مهر تو باد پیوندم چراغ خویش فراراه من فرزند آتش</p>	<p>چراغ طور بکن شمع استخوان مرا که آفتاب زخت بس بود جهان مرا فروغ و نیروی خود سازه نهان مرا تو از جبهه بکن چشم خون نشان مرا چو روزگار من در ریزد استخوان مرا که شوق در سر کویت کشت رعنان مرا</p>
<p>مرادلی است که هر گوشه صنم که هست تو فر کعبه بده خانه بستان مرا</p>	
<p>گر ز گس مست تو بگفت جام برآید آن غمزه بے باک چه کردی تو که امروز جان در رهت از تلخی آغاز فردماند</p>	<p>از صومعه بس خون دل آشام برآید تیرت ز کمانخانه با برام برآید آن زهره که دارد کتاخجام برآید</p>

بنود زین دوزخ من حاتم برآید

ازان سینۀ هر شعله شکانم که بنیم

ساده فارسی بر غزل حافظ علیہ الرحمۃ

(۱۲ - ۱۹)

۲۲ جون ۱۸۸۵ء

تا بشنوی ز مرغ نواها سے پہلوی
 تیا چشم را نوا دہی و مغز را وی
 خاک افگند سپہر بدھیم خسروی
 ستارہاں نہ شیفہ رنگ بو شوی
 دنبال اہرن چو گرفتاری میدوی
 باشد چراغ راہ منش بہر کجروی
 آگاہ نیست آنکہ ز آئین ہر وی

در باد خواہ بہرمان بہ کہ نغوی
 بر خیز باز بین کہ گلستان برنگ بوست
 نرگس از ان نماز کم آمد کہ از فریب
 مہمان چند ہفتہ بود رنگ بو سی باغ
 تر کم کہ جان دہی تو درین دشت پر فریب
 اسے تیرہ دل کسک گل و لالہ بہراد
 گیر دسکری کم شوریدہ ہر روان

گفتار حافظ ارچہ روان تازہ میکند

ہم گفتہ ہمیں دہد ہوش را نوی

۲۲-جون ۱۸۸۵ء

<p>افسوس نگریم و بر دل و جان میسیم ما با آتش درون و فروغ و میسم ما هم پیر و خودیم و هم از خودیم ما بر خاستی و انجمن بر همسیم ما زین پیش خود چو گرد سر پرچیم ما اندیشه خودیم و حشم اندر خمیم ما</p>	<p>آتش فروز جان و دل خرمیم ما گزیره و فسرده دلی سوختی ما شتاب زین هرزه ره روی بکشاکش فتاده ایم جان بود از رخ تو یکے نرم گنگ بوی گرد از نهاد ما چه بر آرد سپاه تو آشوب رختخیز دل در همسیم ما</p>
---	--

سوم رمضان ۱۳۰۱ هجری گفته شد در یک ساعت یا کمتر از آن

۱۴- جون ۱۸۸۵ء

<p>کشمی ناله خدا آسمان نگهب دارد نوا کے گرم اگر زبان نگهب دارد زگر یہ گرمزہ خون فشان نگهب دارد کہ داد خسر و نوشین رزان نگهب دارد کہ رنگ رو کے گل وار غوان نگهب دارد بہ تیرہ روز گو تاز بان نگهب دارد</p>	<p>بسینه چند کسی این فشان نگهب دارد کشد زہرن مویم زبان آتش دل و لم بچشم نویسد برات لخت جگر کسی کہ خسر و نوشین لبان بود شاید ز رخ تو پرده بکش پس نو بہار گوئی چرخ پیش رخت لالت روشنی چزند</p>
---	---

<p>که شاه خود بگدایان نهان نگه دارد خدا فروغ دل ره روان نگهبان دارد اگر نه شیشه کس در میان نگهبان دارد</p>	<p>بروز بار دگیتی خوشم ز بے برگی چراغ راه چه اندیشه گرفتار می رود ز چار سو فلکی سنگ و خرد میگیری</p>
<p>خوشا حمید زبے میگسار پنهانی خدایش از نگه بدگمان نگهبان دارد</p>	
<p>۲۲ - جون ۱۸۸۵ء</p>	
<p>باد خزان رسید با زدی بهمنی از تند بادوی که گرفت تو سنی وز سر برون نهاده همه مالی و منی خواری نگر که لایه کند از من و تنی تا خویش را بدام فریبش نیفلنی</p>	<p>بنیاد نو بهار همانا بر افنگند افتاده بین بردے زمین بر وار گل ز گس همی نهد سر شوریده بر زمین بر خاک سو سنست که مالده همی زبان اینست کار نامه سیرنگی سپهر</p>
<p>۲۰ جون ۱۸۸۵ء</p>	
<p>نه روز گرم نه شبهای دلبره دانت فروغ چشمه خورشید گرده دانت چراغ دیر رخ نامه سید دانت</p>	<p>یکشور تو بهر آن بهر وحی که ره دانت بروے هر که چراغ ره تور و کشاو بر بهمنی که بجاک تو دیده روشن کرد</p>

کسیکے یافتہ کیخسروی درویشی	شکیب راگرد ہوشس را کلدانت
چومرغ زفرمہ و نالہ را بہم آمیخت	کسیکے زرخ زاری پگہ دانست
زبے کرشمہ کہ ہنگامہائے رتاخیز	فسون یکہ مہ و آشوب یک نگہ دانست
مرا ببادگی گشتمت رشک بسے	اکہ سوے گل شد و بالین خواگہ دانست

یکم رمضان ۱۳۱۵ھ در یک روز گفتہ شد

۱۵-جون

چرخ تاجند راحت انگیزد	جادو بہاے بے مر انگیزد
زان فروشتہ پردہاے فریب	کز پس پردہ پیکر انگیزد
آتشین گوی چون سپیدہ ود	از گریبان حسا اور انگیزد
شاگہ زاتشے کہ گرد کند	یکجہاں دود و احنگ انگیزد
گرچہ شامش چوتیرہ دریائے	کوئٹہ کوہ پیکر انگیزد
باد روشن چراغ بادہ من	کافقہ بے زساغ انگیزد
آتشین بادہ کہ تابش آن	دود از مغز راحت انگیزد
آب گردنہ کہ پر تو آن	گرد از چشمہ خور انگیزد

کشتی باده چون کند جنبش
 که لیم در ترانه آ لاید
 دلیر و باده چون بمن آوینت
 تا کند بے برگد نم فگند
 آنچه زبان تنگ در برم آید
 بر رخ گاه برگ لاله نهد
 سخن از نیم چرخ پوشیدیم
 زیر لب داستان زدم کاواز
 بی چه ترسم ازین کهن اژدر
 با تو گویم کنون بیا تک بلس
 هوش من باده ایست کان هر دم
 دانشم دلبریت کان بدلم
 خود ندانی که آن دلم بنود
 منکه ترسند از گناه خودم
 ننگه ترس بفکنم چپ و راست

درواز سینه لشکر انگیزد
 که دلم سوکے دلبر انگیزد
 شرم را از میان بر انگیزد
 از دو گیسوے چنبر انگیزد
 که نمود دو پیکر انگیزد
 از لیم گاه شکر انگیزد
 تانه رشک ستگر انگیزد
 ناگه این خفته اژدر انگیزد
 کوبش سر اگر سر انگیزد
 چرخ کوگرد کین بر انگیزد
 در سرم شور دیگر انگیزد
 آرزو های بے م انگیزد
 که می دو دلبرش بر انگیزد
 که چها خشم داور انگیزد
 تا گنا هم چه کیفر انگیزد

<p> ابری از دامن ترا نگینند گرد بادی ز بس ترا نگینند سرم تا چو در سر انگینند کش بهردم فزون ترا نگینند تا بخون برادر انگینند کینه در حبان چاکرا نگینند از دل سنگ خنجر انگینند جنگ اورنگ و افسر انگینند که نمودی نه در خور انگینند گردشی نو در اختر انگینند تا غریبے ز خاور انگینند گرد از کاخ ششدر انگینند چرخ تا چند اختر انگینند </p>	<p> آنت شرمندگی که گریه من اینست شوریدگی که جنبش من چون ز شوریدگی نیاساید آگه خود ز چرخ و آتش لیش گاه ساز و دل برادر گرم گاه بهر کلاه دارانے تا سر آشتی زند بر سنگ تا سر خاک و خون با فسر ما دل من خون شد از فریب سپهر پس بخو اہم کہ ایزوی فرمان تا بہم برزند ستارہ و مہر خشت روز و شب افکند بیرون چند اختر کف ر شببازی </p>
--	--

یکم رمضان ۱۳۱۰ھ

بزمہ ساغر ما پر کن وہمانہ مجوسے

برائے مستی با بادہ معانہ مجوسے

<p>بہل کہ نالہ مرغان بوستان شنوم تو گل مجوکے کہ ہم خار او دلاو نیز است ز دیدہ پردہ فلک دوست در برابر است</p>	<p>پی نوازش من بر بط و چغانہ مجوکے چو دام نہ چینین دلکش است دانہ مجوکے تو ہر زہ چشم فرو بستہ خانہ خانہ مجوکے</p>
<p>گر بی می خانہ از خوبی من جام بریم گر چہ دانیم کہ آغاز ہمیش جان بود این تن زار کہ بر بستہ خارست زبون چند در کشور بیگانہ جب گر خون کردن چاک خواہیم زدن جامہ پرہیز کما باز در دیر معان بادہ بچوش آمدہ است</p>	<p>خار خار جگر از بادہ بگف نام بریم جان ببا زیم ورہ دوست بانجام بریم از پیے چارہ بر یار گلست رام بریم رخت بندیم وسوسہ شہر دلارام بریم رشک بر پا کے رندان می آشام بریم ما برد و کشان مژدہ بہ پیغم بریم</p>
<p>دخت ز چہرہ برافروختہ بر خیمہ حمید تا پے پیش رخ او آئینہ جام بریم</p>	
<p>باز خواہیم کہ رو دل و جان تازہ کنیم زان گردیم کہ پڑمورہ نباشند از ان گردش بادہ درین بزم بے شدیکہ</p>	<p>دشمنہ گیم و ہمہ جسم نہان تازہ کنیم چہرہ از دیدہ خوبنا بہ فشان تازہ کنیم زہر آید کہ ما نیز دہان تازہ کنیم</p>

برخت چشم کشایم در وان تازه کینم
مردمان را در گرازگان تازه کینم
روش همی بدو کیش سخنان تازه کینم

ای پرچهره کجائی تو که از مهر دے
با تو خواهیم که پنهان بنشینم امشب
آتشین روئے تو بنیم و نمازی سهریم

کان شدای دوست که از من در آید کار
دست گل چهره بتی بر طرف گلزار
کس بجای ز سدا نماند آزار
آن ردانیت که زیرش بنود ز نار
که بیایم تخلید از اثر شان خار
ناچه مانده است که شرم آیدش ز دیدار

جز بنیخانه و می نیست مرا بازار
پانچلوت تمم باز اگر دست دهد
ورلامت کندم خلق ننالم اے دل
پوستیم در اے شیخ که بردوشتم هم
برپے کعبه پرستان نهادم قدم
دست در گردنم افکنده و رخ کرد پنهان

فتنه و مشغله در شهر در انداخته است
باد و جنگ و می و مینچه در ساخته است
آنکه یک عمر همه نردوغا باخته است
زانکه از نقتد هوس کیسه بهر داخته است

صوفی از صومعه امر و ز برون تاخته است
خرقه و سبجه و سجاد هم سوخته است
که گمان داشت که دین و دل و جان خواهد
بو که لعل ساقی دهدش گنج مراد

در سر مطرب و ساقی بکشد باقی عمر
قیمت وقت گرانمایه چو بشناخته است

دیده را مال و ننگ کن که حمید است حمید
بر در میگرد کاینک عالم افزاخته است

بر غزل حافظ شیراز علیه الرحمته گفته شد

۲۲- عید الضحیٰ ۱۳۱۲ هـ

از من بگوئے زرق فروشان پیام رفت این نیمه عمر خود به می پخت میبدم باجوی انگبین نتوانی مرا فریفت غیرت بهش نمی دهد اندر حریم دوست من از کند حلقه و اعطار میدهم دیگر سر می فزود بدگیتی نسیا و رو یک زنده دل ز رفت سلامت ز عیب نمی	کاندر سرم هوای می لعل فام رفت کان نیمه دیگر بهو سہائے خام رفت الکون کہ پارہ می تلخم بجام رفت کو تہ نظر کہ در طلب ننگ و نام رفت دخستگیش بین کہ شکارش ز دام رفت آن رہ رویکہ بر سر کوشش دو گام رفت کاین ماجرا بنظر علیہ السلام رفت
---	---

بس آفت خاک کشیدی حمید من
مان سر بر بادہ صافی بجام رفت

بر غزل حافظ و عرفی علیہما الرحمتہ

۴ عید الضحیٰ ۱۲۳۱ھ

<p>مرو بدر سہ کش فتنہ از اطرافست ز شوق جامہ گل ہم دریدہ تانافست کہ ہنچو آئینہ جام جہان نام صافست نہ پیر شہر کہ از پاسے تاب سر لاقست بسوی من فقہا لب گزان کہ اسرافست زمستی است کہ در لقمہ ہائی اوقافست چہ جائے کشف مقامات و در کشفست بمویہ ہائے میمانہ ہی چہ انصافست</p>	<p>یا بطرفت چمن کز غبار غم صافست ہمین نہ ذوق فغان نامے ببلبلان بیدرست دمی بکوری زہاد روئے عیش بین غلام صدق جو انان بیسرو پایم چنین کہ نقد ریا را ہی دھم برباد غریب و عابدہ و اعظمان تلخ نوا کہ تو نکہ شیخ و مدرس خراب و بدستند سرشک من کہ جگر گوشہ امید من است</p>
--	---

ترش نشستی جہان تے زگفتہ تو حمید

خوش زانکہ جہان خود نہ جالے انصافست

کاین رہ کہ میروی تو بمنزل نمی رود
 یک حرف اوز گوش سوی دل نمیرود

اے سالک گستہ عنان اینقدر پوی
 واعظ بسی حکایت رنگین کند ولی

یارب تو لطف کن که ازین در طه بلا این کشتی شکسته بساعل نمیرود

جوانی دلبر و شیرین من از جنت جوان خواهم که چون گویم چنین خواهم بگوید همچنان خواهم
 چشمش دیده بردو ز م که مستی از دوارم ز لعلش کام بگیرم که عمر جاودان خواهم
 گر آن گلدسته زنگین فتد در دست من روز دگر خود را من از یاران گلچین بران خواهم

نمیدانم چه تاثیر است باد صبحگاهان را که صید عشق بازان میکند آهونگان را
 مقیم کنج لعلت خال و گلچین زخت گیسو بعیش خوش بدیدم هر کجا دیدم سیاهان را
 همی می هست از کینسر و و جم یادگار اکنون بچشم کم نمینی یادگار باد مشاهان را
 بدان لذت سوی دوزخ گنگاران عشق آید که دانغ حسرت جاوید سوزدیگنایان را

غزلیهای جدید

(۴۱ - ۶۰)

عربی علیه الرحمة

شده خزان و بیل از قول پریشان بازماند * من همان دیوانه مرغ بهیچل گویم هنوز

ایدل آشفتمگی آغناز مگیر
 خانه عقل تو کوهست خراب
 عقل میداد فسون عشقم گفت
 عشق گفت اغزل خون آلود

زلف آن دلبر طناز مگیر
 عشق آن خانه بر انداز مگیر
 پند این پیر فسون از مگیر
 عقل را محرم این راز مگیر

غزل

دلبر اترک من از ناز مگیر
 یکدم سے مرغ مایون طلعت
 من چو طفلی پے کنجنگ دوان
 سر پات ہنم از راه نیاز
 در کنار تو بجو اہم جان دہ
 راست گویم کہ تو جانان منی
 من بجائے تو نگیرم دگرے
 در دمن ہست فزون از گفتن
 ہست آواز شکست دل من
 در کنارم سر جانان منت

با اسیران ستم آغاز مگیر
 سایہ خود ز سرم باز مگیر
 رحم کن بر من و پرواز مگیر
 تویہ سر کشی دناز مگیر
 پس کنار از من جانباز مگیر
 تو مرا مرد سخن ساز مگیر
 ہم تو با من دگر انباز مگیر
 تو ز گفتار من انداز مگیر
 نالہ ام چون دگر آواز مگیر
 چمن تازہ بدمان منت

دیگر

زلفت او بویم در ویشش بوم	گو گیا سنبلی در بیان منست
اسے پسر شمع بکش یا بردار	ماه من شمع شبستان منست
ساغر بادہ ز پیشم بر کبیر	لب من بر لب جانان منست
نه همین بنده فرمانش من	یار من نیز بفسرمان منست
من داو گشته چو یک مغز دو پوست	من ازان دے داو زان منست
گل چو خار است بچشم اکنون	درنگا هم گل خندان منست
بهر گلگشت گلستان چسروم	از تو خود خانه گلستان منست
بیتو در خانه نخواهم بودن	خانه بوردی تو زندان منست

بسی عاشق بهر کشور بیابی	چو من دل داده گستر بیابی
بشبه چون مرغ و ماهی گیر و آرام	مرا بنیاب بر بستر بیابی
بیالیتیم اگر دستی بمالی	همه از آب چشم تر بیابی
دل صد پاره ام گر باز جوئی	بهر یک پاره صد نشتر بیابی
همین گر آتش دل هست روزی	مرا یکشت خاکستر بیابی
چو گفتار حمید آری فراهم	حدیث عشق سرتا سر بیابی

<p>خوشتم بے دل چو دلدارم تو باشی که در چشمان بیدارم تو باشی اگر در کج عنعم یارم تو باشی اگر روزی خسریدارم تو باشی</p>	<p>بنغم شادم چو غمخوارم تو باشی به بیخوابی سرم خوش باشد شب ز بے یاری یاران غم ندام بیکجو هر دو عالم را فردوشم</p>
--	--

— ❦ —

<p>چه رنگ افتاد بر این شیشه خانه که مرغ افستیدام از مهر دانه قصنا هر کار را خواهد بهر سانه چو کا هی کشتیم اندر میانه ازین دریا سنا پیداکرانه کشد از هر بن مویم زبانه</p>	<p>دل شد رنگ عشقش را نشانه ز بهر آب در چاه او فستادم بیونی گوهر افتادم بدریا ز هر سو موبها چون کوه خیزان بینم کشتی من چون بر آید چه پوشتم سوز دل کین آتش تیز</p>
---	---

— ❦ —

<p>دست در گردن دلدارم بود بهره از دولت بیدارم بود گوش او پهن بگفتارم بود</p>	<p>دوشش بر بستر من یارم بود ز قبا خفته و در با بسته بود چشم من بود بر خارش باز</p>
--	--

عشوہ یار حسری دارم بود	من فرزند هوش و دل و جان
کان شنه حسن پرستارم بود	بستم بود به از تخت تنهی
لرزه اندر تن بیسمارم بود	دل گرفته خفقان چون بسمل
جو یہا بستہ برخسارم بود	اشک کردیدہ پیایی رفتہ
گاہ بردیدہ خونبارم بود	دست او بردل ریشم گاہے
خوشتر از نافہ تاتارم بود	رخت خواب از نفس مشکینش
حرمت عشق نگہدارم بود	با چنین وصل زہر گستاخی

جسم از جائے و کشیدم در بر	دوش دلدار من آمد از در
زندگی تازہ گرفتہ ام از سر	جان بیایش نفیساندم یکبار
آنچنان سوخت کہ شد خاکستر	خمن عقل ز برق حسنش
چون بت سنگ بہ پیش کافر	پیشم از شرم زمانی نبشت
یا چو ماری کہ بکوبندش سر	دل چو سیما شد از بیتابی
یا چو بیار تپان بر بستر	یا چو طفلی کہ بنالد پیے شیر
دیدہ آبش زده چون خوابگر	سینہ چون دیگ بر آتش جوشان

گریه تلخ فرا چون نگر نیست
 گفت مهر تو خراش دل من
 گفت سال بود که زیادت
 این همی گفتم و زان نگر گسست
 شدم از دست چو دیدم کان شیخ
 گفتمش بنده جان باز تو ام
 گفتمش دل بزم از تو به تیغ
 گفتم از درد تو باشم بیخواب
 گر همه آن سخن دنا و نیاز
 بنشینیم بهم یکدل و جان
 شمع کشیم که اندر شب وصل
 هر دو کردیم بیک چادر خواب
 کان ما کان فلا اذ کره

از لب لعل بیفتند شکر
 گفتم این از تو نذارم یا در
 آتش بود مرا خود سبب گهر
 بر گل تازه گسستی گوهر
 گشت از جان دو لم فرمان بر
 گفت نی نی که منم خود چاکر
 گفت مهر از تو نگسلم به تیر
 گفت در یاد تو باشم بیخواب
 باز گویم بشود یک دفتر
 در هم آمیخته چون شیر و شکر
 کشتن شمع نماید خوشتر
 هر دو بردیم بیک بالین سر
 ظن بالخیر بسا لودین کور

در بیابان دلم گرانفتد روزی گذار
 غم به بینی توده توده تا کند چشم تو کار

سوی شهر دل که باز غمست از هر طرف
 دل نمی از سینه خواهد خمیش بیرون زند
 دل نمی خواهد که باز عشق با هر نیک و بد
 گر بود بی زسوز سینه ام شیر تر بیان
 و مبدم خمیازه عشقم نقت اصنا میکنند

کاروان غم نمی آید قطار اند قطار
 خانه تنگ و سیمان در دیر بیرون از شما
 مهر و زرد با جهود و گبر و ترسا آشکار
 گردد از چشم سیاه آهوان سینه فکار
 که دو گیتی را چو معشوقی کشم اندر کن

هر که آن سنبل گیسو نگرد
 از جهان گوشه گزیند چون من
 همچو من لب ز سخن بر بندد
 من چپ و راست بشوق نگران
 گر خورد شیر ز عشقم جامه
 و ریرد باز ز همم بوی
 و رزند سوز دلم بر مومن

چون بنفشه سر زانو نگرد
 هر که آن گوشه ابرو نگرد
 هر که آن چشم سخن گو نگرد
 چشم مشتاق بهر سو نگرد
 عاشقانه سو آهو نگرد
 از هر مهر به تیهو نگرد
 چون برادر سوست هزند و نگرد

من میکشم آه اندر بن چپاه چون گردد آگاه آن ماه خنک گاه

بی نوشتن آن لب	جانست در تب	روزست چون شب	بی روی آن ماه
تاکی ز نم سنگ	پرشینه ز رنگ	تاکی که نم جنگ	با بخت گمراه
آن ز لطف جان	جان برد از دست	و آن ز گس مست	دل برد از راه
از دست بیداد	گشتم بر باد	آتش در افتاد	در خرمن گاه
تا چند کوشم	کین در پوشم	باید خروشم	هم گاه و بیگاه

— ❦ —

امشب بکنامم در آن تا زده نگار است
 در گردنم از بازوی سمین خود انداخت
 بویم دهنش و آن نفس خوشش کشم اند
 به شد ولم از حق لعلش چو یکیم
 هنگام صبحی ز دهان و رخ چشمش
 ای دیده سنجسی که شب بوس کند است
 آن حلقه که از فتنه ایام حصار است
 کان نکست خوشبوی به از مشک تار است
 آن نوشت که جان داری لهای نگار است
 سه بوس بگیریم که در مان خمار است

— ❦ —

مراحت از زندگی امشب است
 مرا شربت از لعل پر نور دوست
 همه کس بر اهی در افتاده اند
 که لعل لب او مرا بر لب است
 خنک آنکسے کش چنین مشرب است
 مرا عاشقی شیوه و ندهب است

که از دو جهان عاشقی مطلب است
اگر چه شمشرق و مغرب است

بود مطلب دو جهان حاصلم
بود تنگ عیش آن که بی عشق زلیست

—•••—

کز خدا صحبت من خود بدعا خواسته است
در نگاهش همه چون گیویش است
حسن آن چهره که همچون مه ناکاسته است
بیخ سروی بچمن چون تونپه پیراسته است

اندرین شهر جوانی خوش نخواست است
بخت من کرد شگرفی که پریشانی من
جامه صبر مرا چون قصب از همس بدید
در خرام تو بکیرم که چمن پیرا کئے

—•••—

آزرد دل بیمار بر آرمی چه شود
گر در آغوش خود از محفشاری چه شود
گر بدستم سر این رشته سپاری چه شود
گر پئے تشنه لبی آب بیاری چه شود
گر بمن بگذری ای باد بهساری چه شود
گر برین سوخته یکبار بباری چه شود
حال من در پیے این ترک شکاری چه شود

گر شبی با من دلخسته گذاری چه شود
سینه ام را که فشار غم بجران خوردست
هست شیره آسید من آن زلف دراز
تشنه جان بلم دان دهننت چشمه نوش
من خزان دیده نبال استم و تو باد بهار
ابر لطفی تو من خاک بگر سوخته ام
چون سگان میدوم و گردمندش زرم

چاره چون بیج نماند هست کند ناله حمید
 اگر چه داند که ازین ناله وزاری چه شود

جنگ در دو شهر یار افتاده است
 کشته اندر کارزار افتاده است
 شاه عقل اندر حصار افتاده است
 رخنه های پیشمار افتاده است
 شهر یار عقل خوار افتاده است
 ملک در دست متار افتاده است
 استخوان با برکتار افتاده است
 فتنه در روزگار افتاده است
 صد چون پر بسینگار افتاده است

عقل را با عشق کار افتاده است
 تنگ در پهنه و مشکبانی سخت
 بسته از هر سو سپاه عشق راه
 در حصار از تنگ اندازی عشق
 پیش پای شاه عشق کامران
 عقل مستعصم بلا کوه است عشق
 آه ازین دریای خون کش دور دور
 پرده از روی نگار افتاده است
 هر طرف از ناوک آن چشم مست

هر گوشه کینین جان چون بردنکار
 کان مهرش نخواهد بر خاطر غبار
 کز من دگر نباشد لاغر ترش فشکار

دل چون نگاه دارم از هر طرف نگار
 از لطف حن خویش رشک یوم مهر کس
 آرم که انکندش روزی مرا رساند

بر پائے اوفشاندم من دین دانش دل
 کاندہ جهان ندیدم زین خوبتر نثارے

ہر چند آتش دل پوشم بصد بہانہ
 اکنون شدیم آگاہ تا چیت عشق خونخوار
 چون شمع از زبائیم بجود زند زبانه
 من پیش ازین شعر دم این عشق افسانہ
 گنجشک را نگیند عنفت اور آشیانہ
 تراغوش من بردست آن دلبر پزاند ام

ز رہ عشقی جهانی عقل را غارت گراست
 جز سیکاری نباشد عشق با تروا منی
 پنبہ گرصہ تودہ باشد دانش یک اختر گراست
 کاتش انگیز دسرا سر دودگر سہیر مہر گراست
 خاتہ کا بادان بود بہر ش چراغ در خور گراست
 کہ کند گردن پرواہ خود بال و پر گراست
 عقل و دانش عاشقان را خوش کشد در دام عشق

عاشق دلخستہ سوئے شہر جانان میرد
 یا بکنعان بوئے پیران یوسف یافتہ
 یا تو گوی ببلے سوئے گلستان میرد
 شاد و خرم سوئے مصر آن پیر کغان میرد
 تا کہ بلقیس از با سوئے سلیمان میرد
 مانا نثار دستان سازد با مان میرد
 دل نہادہ بر کف دست است جان درین

تا چرخ اجانش برون نامزد تن روز فراق
 تا چرخ این چند روز از روی جانان دور بود
 از نظر و لها سے بجران تا چه گوید پیش یار
 تا نگردد دل را ران خوشدل بیدند یا غمین
 انتظارش میکشد امید جانش میدهد
 اگر چه بیرون از وطن آید چنان دلش دوست

شتر مسارا از روی یارست و پشیمان میرود
 اشک حسرت هر دم از چشمش بدانان میرود
 در دلش چندین حکایتها کے پہنچان میرود
 گونہ گون در دل خیال آید پریشان میرود
 از هجوم شوق هم گریان و خندان میرود
 اگر کس از غربت بیدار عسر زان میرود

اندرین باغ آن گل خوشبو که بویم دوستی است
 تو بخارستان از آنستی که خویشتن بینی است
 هست چیسے کا نذر و عیش دو عالم مصفا
 ایک دولت جہتہ از دشمنی شرم تو باد
 این غزل میگفتم و اشک محبت می چکید

وان بر شیرین که از هر شاخ جویم دوستی است
 من باغ و بوستان زانم که خویم دوستی است
 در زمین پرسی کلامست ان بگویم دوستی است
 کاینکه بکشاده در دولت برویم دوستی است
 آری آری در دو عالم آری دوستی است

فی المراتی

کہ بیچ گلن برمی بے گزند خار غنی
 برفت بر سر هر یک ز نیک و بد تلمے
 کہ در کفش نبود ذرہ زمیش و کمی
 ہزار عیب بود گر بنالم از ستمی
 ز زخم او مژہ من برون نداد نمنے
 کہ دم بدم ز نذاز سینہ آتشم علی
 باشک نمیشی یا باہ صبر دے

کشیدہ اند برین بوستان ز خون رقی
 ز نیک و بد چہ خرد شتم کنون کہ روز نخست
 بہ پیش دم گلہ از دور آسمان چہ کنم
 چو ہست و بود جهان راست رشتہ در کفست
 ز بس کشادہ ام ابر و نبوش و میشن جهان
 مگر کنون کہ تب غم چنان گرفت مرا
 بود کہ خردہ نگیرند گر بسپر دازم

بیدین چہ در درم اندیشتر بجان زده است
 کہ مرگ خواہم آتش بخان مان زده است

چو مہربانی او یکبیک سہی شدم
 ز شیرام فرو دست و سایہ پدم
 پس بدانش چون خضر گشت ہبہر
 بدست تربیت خود سرشت باگہرم

سر شک خون بکنارم روز چشم ترم
 چہ شرک گویش ایدل کہ حق خدمت او
 مرا چو آسیہ زاثوب و ہر باز خرید
 ہر آنچه بود ز خوشنوی و نلو کار

<p>گداخت بر سر بالین چو شمع تا سحر م هزار درد بچیدی گهی زدوشش و برم که پرشته نکنی تا چه میرود ب سرم</p>	<p>گهی که تب زده بودم همی بنجواری هزار اشک نشانده گهی زسوزد و کنون ز نیک و بد من چنان خموش شدی</p>
<p>یکه ز خواب گران همچو شمع سر بر کن سخن گوئی و نگا هست سوی برادر کن</p>	
<p>دگر چگونگی تسلی کنم من این لب و گوش چو کودکی که رود بر دکان قند فروش همی چو مار گزیده برون روم از پوشش نوشته بود که تابوت او نهم بردوش متناجاک فرو غلط و رخ بگرد پوشش برن چو دل زدگان سینه را خراش زخوش کنون که پند کسم خود نمی رود در گوشش</p>	<p>فتان که گشت نه نوشته سخن خاموش دویدمی بشویش چون بنانه آمدی کنون که جایگیش را از دهنی بینم قصه که تکبیه گهم دوشش او بخردی کرد دلا بینه همه خون شود ز دیده بریز کفش چاهت میان جامه راه نیل و نبال ازین سپس نکتم پند مردمان بشکیب</p>
<p>تو خود بگوئی که این درد را چه چاره کنیم مگر که دهنه بگیریم و سینه پاره کنیم</p>	
<p>بناگ خاره بیاید لب و دهن شک کنیم</p>	<p>کنون که لب ز سخن بسته و در سخنیم</p>

کنونکه دیده بهم دوختی همی خواه، بس
 بی رداست درین غم که همچو شیونیان
 مگر بکیش و بائین ما جزین نبود
 بسوز سینه بسازیم و خون خویش خویم
 همی تو پیشترک رفت که ما همه نیز

که چشم خود بدناخن ز سر برون فلکنیم
 فغان کنیم و گریبان دریم و چهره کنیم
 که زهر غم چو سرد در کشیم و دم نزنیم
 که همچون شمع شبستان و نافه تختیم
 رسم در پس هم گزینیم و گر گه نینیم

کنون زمرگ رسد چاره در دمندان را

نشستیم بدل در زنده دندان را

۲۸ اگست ۱۸۹۴ء

غزل

تا در تو فرو نیدم دل از دو جهان گندم
 سر تا سر گیتی را گرفته زنده بر هم
 تا از درون پوشتم چون شمع درین مجلس
 هر نقش که بر دل بود از لعل فرو شستم
 نو دولت نادانم یا تاجر بیب کم

دل از دو جهان گندم تا در تو فرو نیدم
 در حلقه گیسویت آسوده دخر سدم
 میسوزم و می میرم - می گیرم و میمنت دم
 هر بت که پوشتم بود از طاق بیفگندم
 در خانه زدم آتش در آب دل افگندم

زندگی بر خویشتن آسان کنم
 کار من چون هست بر من آشکار
 خوب من از بدندان خرده گیر
 نیست پیمان جهان چون استوار
 زشت ز زیبای جهان خود بگذرد
 دشت خون و کاروان درخیز خیز
 خود چه بیستم اندرین زندان تار
 پهن ترزان کنج ویران منست
 گفتههای نغز همچون گوهرست

هر چه فسر ماید دل من آن کنم
 پس چرا زد دیگران پنهان کنم
 خاک برگفتار هر نادان کنم
 زین سپس با جان خود پیمان کنم
 من دل خود را چرا پنهان کنم
 در چنین ره چه سرو سامان کنم
 به که خواب خوش درین زندان کنم
 که دو گیتی را درو مهان کنم
 بر جهان خواهم گهر افشان کنم

ز بتیابی چو آتش گاه خیزم گاه نشینم
 کجا در حسابی گیر و از بیستیابی موجی
 بر آرد دست گرد از هستی من عشق زهرندم
 بسوزش همچو شمع استاده ام تا عمر من باشد
 بیاد روی او شادم چنان در کنج تنهای

ز درد دل تا بهی خیزم و بالا نشینم
 نمی پرسد ز بزمش خواه خیزم خواه نشینم
 که درد امانش آویزم اگر در راه نشینم
 که چون خود رفته عمرم شود کوتاه نشینم
 که دل بد میشود بر تخت اگر با شاه نشینم

که در گلزار باشم گریه آتشگاه بنشینم

چنان از پر تو حسنت گلستان در گلستانم

❦

که مست معنی بازند آشنا گستاخ
شد از کرشمه چشمان تو حیا گستاخ
چرا بچرخ گل می رود صب گستاخ
که آشتی کند دست آشنا گستاخ
که سر باد رود گر نهی تو پاک گستاخ

چنان دوزخ مستت بخون ما گستاخ
چو زاهدی که دوسا غر کشید و عابد کرد
بنال بلبل بیدل که جائے ناله است
گرشمه تو از ان پائے آرزو بشکست
دلا بشرط ادب گام نبساحت عشق

❦

مشوی

جان و دل

<p> ای دل این افسرده بودن چو چند تو همه ساله بدی پر سهیونگار از مودی شیوه فرزند انگلی دل همی گوید بگو ششم نرم نرم تو کجا و راهستی از کجا پهنه بر گرد آتش می تنی زود بکار خویش بنگر خست شاخ بس بالا و تو بس کو تپی کوشش بر کس باندازش بود بس بود شاخی بکنجنگ ستوه دل چو آنکه نیت از پر و از جان </p>	<p> همچو پستان نائی و هو می کن بلند یکد روزی سر بشیدائی برار آزمون کن هم ره دیوانگی که دران پرده آوزم و ششم دست میسائی بدم از دها آهو و بر شیر شترزه بسجلی که گمان سخت است و باز تو هست زرخ گوهر پر پی و دستت تپی در خور هر مرغ پروازش بود جامی شهبازان بود بر تیغ کوه ترس و بیم راه کردش خوچکان </p>
---	---

دل ہی ترسزد دشت و کوہسار دل شود از بینا کے شاخ شاخ جان بالہ دست بر تیغ و تبر کہ ز خود ز اندازہ کارش گرفت دل سر اسیمہ سر انگشتان گزد در سر جانست باد آتشین دین بلندیا ازان آموختہ است سر بلندت ارچہ پایش در گلت دیدہ نکشاید مگر بر آفتاب	دل چو کوہک بہت و جان مردنکار از نوگرگان دشت دیو لایخ وز پے پیلان و بوی شیر نر دل بکار جان ازان ماند شگفت چون کند جان کار ہاکش می سزد کار جان امی دل چشم کم بین این چراغ از آفتاب افزختہ است گرچہ جان یکچند ہمپای دست ہمچو نیلوفر کہ خیزد از گل آب
---	---

آواز سر ووش

بے خراشی نیستم چنین خروش کے زبام خشک ریزد ناو دان نامرہ در خون دل نبشتہ ام از بہار خویشتن می بشگفم	زخمہ بر تمام زند پنهان سر ووش بر دل من ریخت کاد بر زبان ہان مگو کاین گریہ بر خود بستہ ام تاتش دیگر گسان نبود تقسم
---	--

همچنانکه تازی مهبان پرست
 بر سر کوه آتش افروز دلبند
 پس سخن کوه و جهان چون تیره شب
 من بر آن کوه سخن چون آتش هم
 در خلقت آید ترا کاین زنده پوش
 گنج پنهانست و ناپیدا کلید
 چون شوی بدیو پوشش بری
 تو میان گنج زده دهنده
 پس بود انداختن زانداختن
 دین سخن گر نایدت باور ز ما
 کاز مایش جان هرگاه بهیت
 خانه را از هر که جز تو پاک روب
 دیده را بر بند و پس کبشای گوش
 در پی آواز کورانه تبار
 بر سر گنج از در بنفاد سر

که بر بیگستان و که دار و نشست
 تا شب گم گشتگان پوش روند
 مرد چو یار هر و پرتاب و تب
 شبروان را سوی آتش میکشتم
 از کجا این گنج ز آرد بدوش
 ورتو ناپیدا شوی آید پدید
 بال و پر فلکن اگر آسو پیری
 در تو خود ریزد چو گردیدی ته
 سوختن باشد همانا ساختن
 رو تو روزی چند بر خود آزا ما
 دانش بی آزمون کله بهیت
 میهنما آهینین بر در کوب
 سما گوشت آید آواز سر و مش
 ناگان پایت رسد بر گنج راز
 جان سمان و جانگدای جانگر

<p> هر کجا رنجست گنج آسجا بود ایکه خواهی گنج از دریا مترس کناز در هفتاد سرگرد زبون هائے دزدی برکش چون سرخوشان گفتگوی آگهان سرگوشی است در خموشی مغز جان پروردن است </p>	<p> هر کجا رنجست رخ آن جا بود ایکه خواهی گنج ز از دریا مترس از سر و مشش آموز پنهانی نسون دست چون بروی گنج بر نشان ز ناکه راه آگهی خاموشی است گفتن از نیروی جان کم کردن است </p>
---	--

بازگشت

<p> خاک رسوائی بسرمی بختم این دل بجایه میدادم فریب پر فریب دلابه و انسون و دم دین دل بپراه میسزده مرا تجپنان بنواختی در پرده ام من ز فرمانت همان آگنده گوش شوخ چشمی خیره سر چون من کجاست </p>	<p> ای خدا از تو بسی بگیر بختم گر چه جا نم را بنود از تو شکیب این دل تناریک و ناپاک درم جان کشیدی سویتو گبه گبه مرا گر چه هر نا کردی میس کرده ام تو مرا پرورده اندر نامی نوشش در جهان بر شرم ترا من نجاست </p>
---	--

<p>من زیبای کی نگردم ایچ کم گرچه از جوئے تو پر کردم سب گشتم از زمان تو فریب چون گراز سر کشیها کرده ام از بدرگی بودمی سرکش چنین گر با پدر ورماد بودمی بد خوچستان</p>	<p>تو ز بخشش کم نه کردی یکدم بر در تو سر نمی کردم فرد بر در دیگر کسان بر دم نیاز از سگان دیگر چه آید جرسگی کمترین کنز خانه ام کرده پدر مادرم انداختی دور د یگدان</p>
--	---

زشتی و زیبائی

<p>زشتی و زیبائی اندر چیز نیست چون زیان تو بود سود دگر خواهر را از در درآمد میهان خواهر را دیدار مهان فرج است آب بهر سبزه باشد سازد برگ سبزه را آتش نه خیره میکند همچنین ماسبزه و آب زندگی</p>	<p>ز آنکه زیبائی تو زشت دیگر است خوب تو زشتش نماید سر بسر خواهر بره میکند شادی کنان نزد بره خود همان چون دوزخ است آب بهر آتش آمد ز هر دم برگ کین دشمن راز فرزندش کشد میخوریم از چشمه پایستدگی</p>
--	---

دیو آتش زاده با ما کین کشد
 پس چو از نو نه بود با هم دو چپسته
 کار تن چون بازگون باشد بجان
 تن اگر پرورده جان خسته
 جان اگر خواهی که بکشاید کند
 چشم بند دل ببندد گوش بند
 ای بس آئین و دستور کهن
 چون ز میان بود و کشور جداست
 تا ز میان را کار باشد ترکست از
 آن یکی را اسپیل و یاد دست
 مرد بر یاران کجا خواهد زیان
 راز آئینها بود بس پهن و ثروت
 میکنم اکنون مگر این در فرساز
 همچنین از گونه گون اندیشهها
 پس ازین اندیشه با هر رنگ و نگ

ز آنکه آب زندگیش می کشد
 و از گونه شد زیان و سود نیز
 سود تن باشد ز بهر جان زیان
 تن اگر کردی یه جان بسته
 بند بند تن تبه در زیر بند
 گر نختد دردی جان بر من بخت
 در زیان و سود و در دین و بن
 تا روا می یک بر دیگر رواست
 هر چند یا زرا گشت باشد برگ و ساز
 دین دگر را گاو همچون مادرست
 یا با در چون نباشد مهربان
 گفتنی دارم سخنهای شگرف
 روز بگیاه است و راه ما دراز
 پیش چشمت هست رنگین شیشهها
 سنگ چون گوهر شود گوهر چون سنگ

گرد چشم برهن اندیشه است
 چه برهن هم توای فرخنده راه
 بر همه اندیشه رگشته سوار
 که نشیدش میسر و گاهی فراز
 بر سرش اندیشه از گفت و شنود
 که ز نادمی گویدش گاهی ز رنج
 میداند اندیشه صد افسون بران
 پس ز رنگ آمیزی اندیشهها
 خواهش صد رنگ از دلها دمید
 رشت و نیکو هست از دانسته
 خود بخود چیزی نگرود خوب و رشت
 چونکه خواهشهای مانگ و سبوات
 چون جدا گشتیم در خواهشگری
 آنکه خوشی او همیشه پایجا است
 آن خداوندیکه بے بهتاست

چون سبوی هوش برنگی شکست
 میدهی صد بوسه برنگ سیاه
 چون شتر بان کردی سینی مهار
 گاه راه کوه و گاهی در از
 میسر آید چون شتر بانان سرود
 که ز رنگ نام و گاه از مار و گنج
 تا شتر خوش خوش برد بار گران
 بازیان و دود اندر پیشهها
 تا که رنگ نیک و بد آمد پدید
 نام هر چیزیت از خواننده
 خواهش ما اینچنین بروی نوشت
 هر کی باد بگیرد استیزه جوست
 پس بیزوان بسپریم این داوری
 آنکه کارش داد و راه اوست راست
 کرد هر چیزی بے چنانکه خواسته

هر چه هست اندر جهان بالا و پست
 و آنکه گوید کافر نیش سهر سهر
 چون فروغی که جہد از آفتاب
 می نبیند کاین گستان شگرف
 آفرینش که بود بیخو استن
 گر نبود پای خواهش در میان
 کار چون آید بنا خواه از کس
 گر بنا خواه تو جنبد دست تو
 گر بنا خواه از کمن صد تیر جت
 دان کی هم از بهتر باشد تھی
 پس زمین و چرخ با چندین نگار
 دانکه گوید کین بود ز افتاد و بخت
 بر درختی چون زند باد و زان
 زاید از هر برگ چندین زیر و بم
 پس چرا ناید بهم ز افتاد و بخت

خواهش جاوید را فرما نبر است
 از خدا بیخو استن آمد بدر
 یا که بوسے خوش دمد از شکتاب
 تا چه دارد خرده کارهای شرف
 خواستن پیش است و پس آراستن
 جز تبه کاری نبود می در جهان
 از خر در روی نشان نبود بے
 چه بهتر از دست آید خود بگو
 زان یکے گر بر نشان آید بر است
 که بهتر ناید مگر از آسگه
 چون بنا خواه آید از پروردگار
 کار آسان را بخود کرد دست سخت
 برگها جنبند مانند زبان
 دان بچندین گونه آمیزد بهم
 یک سخن از جنبش برگ درخت

کان نخستین رشته بانیب گسیم
 تا به آئینه منسا ندی هیچ گرد
 دارد از خواهدنده خود سر نوشت
 پیش او شاد و خوش و آراسته است
 تو هم از دوس روی خود هم مکش
 رو تو اندر خواهش یزدان گریز
 صد گلتانش ز نوک خار است
 خار در دست دلفکاری شکست
 و اندران گفتار چون گل می خشکست
 خار را خرم کند چون یاسمین
 خار بیند درد و چشمش با دهنار

این سخن راهد رینجامی المیم
 بار دیگر برکشایمیش نورد
 اندران بودیم که هر خوب ترشت
 پس جهان را چونکه یزدان خواسته است
 پیش یزدان چون جهان شد شاد و خوش
 در بر آید خواهش تو در سستین
 هر که او از خواهش خود دست است
 همچنانکه دلبری خندان و ست
 بین که آن دل داده بایانش چه گفت
 کین سر انگشتان و دست نازنین
 هر که با این خوبی دست بنگار

نیستی و هستی

زندگی چون مرغ و گرشان او پر
 از پس هر گریه زاید خنده

نیستی تخم است و هستی شاخ و بر
 تخم هر مگی بر آرد زنده

<p> ما نخواستند مغز کی جوشد سخن روز روشن از شب تاری موبید هست هر گامی و بان مرگ باز زیر کان جان را نخواندندی روان که ز مرگت زندگی را هست برگ پس بهار ما بود در برگ ریز خویشتن را مرده هر گز نشمری خود بگوری یا که در گهواره از تو هر گز یاوه کی گردد توئی ماهی زان خوشترت افتد به نصرت هست برستی تو نام و نشان صد کله آسان بود گر یک سر است یک بسین تو خویشش را درویش را برده ریشش از درازی تابان همانم که گردد میان مردمان </p>	<p> «ما نگرید ابر کی خفتد و چمن» روشنی از تیرگی آمد پدید رهرو جان را درین راه دراز گر نبود جان تو از ره روان مان مترس از راه بیجا پیچ مرگ چون بهر مرگ است ما را استخیز گر چه از مرگی بمرگی بگذری ز آنکه تو با خویشتن همواره گر با تش یا باب اندر روی ماهی کوچک گرا ز دستت بجست دانش و هوش و تن و تاب تو ان هستی تو زین نشانهها برتر است زین نشانهها باز میدان خویش را همچو آن دیوانه که راه گداز ریش خود را کرده بد بر خود نشان </p>
--	--

در همه هنگامه و بازارها
 گردش گفتی که همی گم شد تنم
 شوخ چشمی ناگهش در خواب و بید
 خاست چون دیوانه زان خواب گران
 که کبوی و سوبو بر می دوید
 بوده ام در خواب دروم در بود
 هرزه و افسانه گویم تا بچند
 پس تو خود را زین نشا نهادن
 فلسفی را از پی میرواشناس
 آنگیند رانه پنداری بدست
 چون گهر آمد بدست شب چراغ
 فلسفی اندر بن چپاه نشاند
 نزد بالمش می بر و تا چندارش
 وان پی میرو خود ز بام آسمان
 رشته جازا بدین رشته بتاب

دست مالیدی بریشش بار بار
 دست بریشش زدی کانیک منم
 ریشخندی کرد دریشش را برید
 ریشش رفته وید و آد در فغان
 که بگوید ار کسم جائی بید
 گم شدم من گم شدم من میرو
 مرد باید گیرد از افسانه پند
 تا ز گم گشتن ترا نبود هر اس
 آنگیند راز گوهر و اشناس
 جزو می که گوهری آری بدست
 آنگیند شد سیه چون پر زارغ
 نزد بان دارد بخورشید بلند
 پس سناک افتد تگنون گشته شرش
 رشته افکنده سوئی خاکیان
 پس بر آتا بادگاه آفتاب

ز آسمان پیغمبر آواز است دهد

این زدورت ره نماید سوی جان

فلسفی از خاک پرواز است دهد

وان بخواند خود ترا از کوی جان

هر چه در من هست ناخوب در تم

بهره دیگر کنم هر خوب و خوش

پس دو نیمه می کنم هستی خود

نیمه نیکو همه ازان تست

هر چه نیکو در ترا زویت کنم

ز آنکه تو خوبی و خوبانرا سزاست

آن نیمه را من یکم بهره کنم

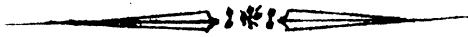
که بجان من فتاده پرتوش

نیمه نیکوی و دیگر نیمه بد

نیمه بد شد بنام من درست

هر چه بد در گرون خود افکنم

هر چه خوب دو لکش است و جانفز است

نظم عربي

تسرلت من دالي بضو بوس	والبيني دهري اخضر لبوس
كافي بجسمي من قوح كريمة	قد انتشبت اظفار ورد لبوس
طلت بسقي في عناء مبرج	واصبحت منه في عذاب يميس
الح على الدهر شر او غلظة	فيالك من دهر شرير شرير
وليلي خذاري بهيم سدوله	منوط بيوم تمطرير عبوس
بتاريج اسقام تروح وتغدي	درا كما انا ابقث لنا من لبوس
وقاتي الرزايا عند اخوي كانهما	على خيرا وتهدي بجسميس
وكيف مناص من خطوب طوارق	تساورنا وما لها من جسميس
واين محيص من سهام سليدة	مقدرة بنا لها للنفوس
وما الناس الا مثل زرع وشطيه	سيهمد يوما كالحصيد اليبوس

فما غانم الا كما خائب

وما أمل الا كمثل بيوس

كالشمس بازغة بوسط سماء

ياخير من يسمو الى العلياء

اورشنة عن سفينة الآبَاء	قل كنت قد ماللعالى ساميا
قلقد نشاءت بعزرة فقساء	فلبين سموت الى المكارم والعلی
اوليستهل البرق باللا لاء	لاغرو نضل السيف ان يك صفا
دكانت برق لامع بن كاء	فلانت بالعزرات سيفت صام
لو لم تضنها اذنت بفناء	لاذت بجانبك العلوم فانها
عوصاتها كسماق البسلاء	قد اخلت ارض العلوم واطلحت
صوب الربيع بديمة هطلاء	فجعلت تمطرها بسبح واكف
مهتزرة بغضونها الخضراء	فربت رياض العلم منك وانبتت
في كل بكرتنا وكل عشاء	فلا سالن الله طول بقاء بكم
من خير ما وجد وامن الاسماء	واهندنكم بما اعطيتكم
فلصرت شمس العلم والعلماء	ان كان تلك الشمس شمس سما

اذانت شمس العلوم سماؤكم

فالشمس شمسي والسماء سماؤى

۴- جنوری ۱۹۰۳ء

مردم چین بود چو بود برنا	یکچند مست بودہام و شیدا
در شیبوہ سخن چو بدم شیوا	از ہرزہ پر نمودہ یکے دفتر
وز چشم و ایروان و رخ زیبا	بر لب مرا سخن ز می رنگین
کین راہ را منراخ بود ہینا	از کثرے و ذروغ بسی گفتم
در چشم خویش من کندم رسوا	زان گفتہا کنون چو ہی بینم
جز سوئے راستی زود دانا	جز راستی کنون نبود راہم
گوئی بہ تیغ تیز بود مانا	این راہ سخت باشد و بناریک
این بسکہ من ہی برم تنہا	از ہروان برد نبود اینوہ
وز چپ و راست کس نبود ہینا	از پیش و پس کسی نبود ہمراہ
خود بشنویم و خود بکشیم آوا	کس ہم زبان چو نیست با ناچار
بہر چہ آوری تو چستین کالا	گویند نار و ابودت گفتار
چون خود کسی بد و نکنند پروا	زین گفتہ بلند چہ برداری
دارند چشم بنزد دل بینا	جز یکد و تن کہ مرد ہشیوارند
روی سخن با دوست نہ با غوغا	آرے اگر یکیت ز ہشیاران

من پست گفت خود نکندم هرگز	تا زخ او جهان بکشد بالا
هم خوشی این جهان نه چنین ماند	زامروز بهترک بودش فردا
یزدان چو راست راز کجتم سمود	هم او جدا کند گهر از مینا
از گوهر سخن که بسنجشید	در سینه ام نهاد یکے دریا
از باز دئے خودم بنود این گنج	دارم سپاس ایزد بے ممتا
از ایزد است یاد دریم ورنه	بے یارب بس مرا چه بود یار
باد از سپاس او دهنم شیرین	تا باشد رم زبان بدهن گویا

یکم جنوری سنه ۱۹۰۳ء

بکشائے بامدادان مرگان را	بگذار خواجگاه و شبستان را
بیرون خرام و چرخ وزین بنگر	بگذار سر بایلین نادان را
بارے پرس از دل دانشخواه	کز پیش سست مایه سخندان را
زیبا که کرد دیبه حساکی را	ایوان که بر فراشته کیوان را
آویخته که خوشه پروین را	افراخته که طارم گردان را
خورشید را که زرین ساغداد	مه را که داد سیمین بچکان را
دست که بست اینهمه پیکر ما	پیدا که کرد این همه پنهان را

آموودانه دانه شنبم را
 نشانه که کردگی سوسنبل را
 بویا که کرد یا سمن و گل را
 بر جانوران که دوز دموینه
 شقیه که داد رویه رنگین را
 از چند دانه که بخاکش داد
 این کشت از گرافه نه سسر بزد
 زان خوشهها که دهمقان ^{افشانند}
 از دانه و گیاه گل و میوه
 بروی زمرغ و مردم و دام و دو
 تا چند کس شما به این بخشش
 پیوند نتوان آب دریا را
 گیهان ز مهر و دانش آبادست
 گیهان نشانه ایست گیهان بان
 اسے آنکه چشم بازو نمی بینی

بزگاشت رنگ رنگ گلستان را
 غازه که بست روی ضمیران را
 گو یا که کرد بلسبل خوشخوان را
 بر مرغکان که پوشد خفتان را
 نافذ که داد آهوی س میدان را
 که گرد کرد خرمن دهقان را
 بروی گاشت ابرو باران را
 صد خوشه چین پر آرد دامن را
 که گسترید پهن چنین خوان را
 مهر که بر نشانه جهان را
 بخشیدنی بے مرد بیان را
 نتوان شمرد یک بیابان را
 باری که کرد آباد ویران را
 باز بچہ تا ندانی گیهان را
 اینما به مهر و دانش نردان را

از میزبان پر سے و برخواستش
 آزار سخت در تو بن افگند است
 در دیده کش تو سره دانائی
 تن پروریت کار باروز بیت
 بر جان تنست همچو یکی زندان
 گر هم نبرد رستم دستا ننه
 یا اگر همان سام نریمان نه
 گر خود بچنگ خاری خار ارا
 چون آرد استخوان ترا ساید
 این مرگ چون پلی ست از مهر اس
 زانوی پل نشین جاوید است
 زی آفرید گارت چون راه است
 بگسل ازین سر سرے سنجی دل
 هستی تو آئس ریده پرورده
 اشک از دو چشم و خوی ز دروخ افشان

هر روز بشکنی تو همی نان را
 اندیشه کرد باید درمان را
 وز مغز شوی خواب پریشان را
 از بهر جان چس کردی مسلمان را
 روزے شکست باید زندان را
 گیتی فشر در رستمستان را
 گیتی بخورد سام نریمان را
 در خود بدندان خانی سندان را
 چون مرگ بر تو خاید دندان را
 پالغز با بروست هر اسان را
 آری نشین است همین جان را
 با اوت بست باید پیمان را
 دشوار چند گیری آسان را
 پرورده دار سرته فرمان را
 بر خاک مال روے پشیمان را

مرد ز خور در بیخ و پیشیمانی

ورنه خوری در بیخ فراوان را

۸- جنوری ۱۹۰۳ء

در جهان خوابگاه نتوان کرد	خواب بر راه و چپاه نتوان کرد
روز پیری دمید سر بردار	خواب خوش در پیکاه نتوان کرد
از مه و سال خود شمار بگیر	رایگان سال و ماه نتوان کرد
هر چه در خور کردن است بکن	خه توان کرد و خواه نتوان کرد
مرد بے دستگه کند کاری	انچه با یک سپاه نتوان کرد
انچه با یک سخن توان کردن	با هزاران سپاه نتوان کرد
کار از بھ سر کار باید کرد	از پے واه واه نتوان کرد
کز پے واه واه نادانان	زندگانی تباه نتوان کرد
پس دیوار ہم نشاید کرد	انچه در پیشگاه نتوان کرد
داوری گرنخویشتن دارے	دوستان را گواه نتوان کرد
باہر آنکس کہ بر تو خود را بست	دوستی خوا مخواہ نتوان کرد
ہر کہ نادان و خویشتن بین است	ہرگز نش روبراہ نتوان کرد
مرد آزاده را کہ شاہ خود را بست	بندہ بادشاہ نتوان کرد

جسز بدرگاه ایزد کیست پشت خود را دوتا نه توان کرد

۱۱- جنوری ۱۹۰۳ء

ایجنهان دیدیست یا پیتاره	سخت تر زو نیست مردم خواره
کوه کان دارد در آغوش و پشت	زاستخوان دموی شان پشتاره
هر کرامی پرورد خود می خورد	دایه که دید کودک خواره
چشم پائین بین همی بند بگور	هر کرا بینی تو در گهواره
کوز پشت زور دره بنبایدم	سر دبالائی و گل خساره
آن کرا بینی تو بر تخت شاهی	بنیمش از خان دمان آواره
رو بجاک پست باری در نهند	هر که دارد ز آهن ورد باره
هر که آمد بنیمش از رفتگان	کا مدن باشد ز رفتن پاره
ایجنهان ماند بر بخوری سخت	واجنجان دیگر گشتش چاره
چون جهان را هست اینجایم شکر	می نیارم ز دبر و پیغاره

می شکیم اندرین چاه سیاه
چون درخشد بر سرم استاره

۱۵- جنوری سنہ ۱۹۰۳ء

بنگراند ز جهان بزرگ گاہ	منابدانی سپید راز سپاہ
در نکویان نہ ہفتہ بد باشند	در بدان ہم نکو بود گاہ
ای بسا ماہر دے تیرہ درون	وی بسا تیرہ روی دل چون ماہ
ای بسے رنڈا پراسا جامہ	وی بسا پارسائی زند کلاہ
ای بسا پرگذا فی سچمان	وی بسا لب خوش کار آگاہ
ای بسا رہ مشناس گوشتہ نشین	وی بسا رہنما سے خود گمراہ
ای بسا لنگ لنگ وہم و پریش	وی بسا پوی پوی و ہم بیگاہ
ای بسا نوشن و بدتر از سر نشین	وی بسا کوه و کتر از پر کاہ
ای بسا در دمنہ خندان روی	وی بسا تندرست بر لب آہ
ای بسا شہر یار و دست تہی	وی بسا بی نواسے و شاہنشاہ
ای بسا دوست روی دشمن دل	وی بسا زشت گوئے نیکو خواہ
آب در زیر گاہ بست بسی	من سخن بر تو مسی کم کو ماہ

گام آہستہ دار و راہ بسین

مانہ پایت فت در راہ بچاہ

کہ جهان آلودہ آگہری از گنجبانی
 تو ہم از چرخ و ہم از خستہ لو بالائی
 تو بیا لائے سپہری کہ نمی فرسائی
 ہمہ در گردش پر کار تو پابر حسابی
 کس در گون نکند ہر چہ تو میفرمائی
 پیش ہستیار دلان چہرہ ہمہ بکشائی
 نا پدیدار سے تو مست ز بس پیدائی

اسے خرد تا چہ فراخی و چہ با پہنائی
 بچرخ اختر را ہم چند بلند نیست مگر
 ہر چہ در زیر سپہرست ہمہ فرساید
 ہر چہ از تاف زمین باشد تا پشت سپہر
 زیر و بالا نشود ہر سپہر تو می اندیشی
 گر چہ از دیدہ نادانان رخ پوشیدی
 ہر چہ خورشید کہ بر شہبہ پہنان باشد

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا

۱۔ ارکین بر
عجلی تو بجات نصاب

۲۔ اساتذہ جلد غازیہ فیکو جات
ارکین دارالترجمہ

۳۔ علیک من جسم دشتہ
تعمیر تہذیبیہ

۴۔ علیک من جسم دشتہ
تعمیر تہذیبیہ

۵۔ شطرنج فی کتاب
الانوار

۶۔ تعمیر تہذیبیہ
کتاب

۷۔ تعمیر تہذیبیہ
کتاب

۸۔ تعمیر تہذیبیہ
کتاب

۹۔ تعمیر تہذیبیہ
کتاب

